

ЩОДО ПРОЦЕДУРИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ ПРО ЕКСТРАДИЦІЮ

Смирнов Максим Іванович,
заступник директора
Інституту прокуратури та слідства
Одеської національної юридичної академії,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального процесу

Гловюк Ірина Василівна,
асистент кафедри кримінального процесу
Одеської національної юридичної академії

Однією з форм захисту законних прав учасників кримінального судочинства є право на оскарження процесуальних дій і рішень, що торкаються законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, чи інших осіб у тій частині, в якій проведені процесуальні дії і прийняті рішення торкаються їхніх інтересів. При цьому засоби оскарження дій посадових осіб повинні мати достатній ступінь надійності не тільки в теорії, але й на практиці, бути неодмінно ефективними і доступними.

Незважаючи на досить високий рівень дослідження інституту екстрадиції в юридичній літературі (теоретично важливим та практично актуальним питанням екстрадиції у різний час були присвячені роботи таких вчених, як О.І. Бастрікін, П.М. Бірюков, І.П. Бліщенко, О.І. Бойцов, Р.М. Валєєв, Ю.Г. Васильєв, С.М. Вихрист, В.М. Волженкіна, Л.Н. Галенська, В.К. Звірбуль, Н.А. Зелінська, І.І. Карпець, К.Е. Колібаб, І.І. Лукашук, О.В. Наумов, В.П. Панов, Ю.А. Решетов, Н.А. Сафаров, М.П. Свистуленко, В.П. Шупілов та інші), а також значну увагу міжнародного співтовариства до формування правової основи розглянутого інституту, ні в науці, ні в законодавстві, ні в практиці його застосування немає єдності щодо процедури прийняття рішення про екстрадицію та можливості (неможливості) його оскарження.

У даний час Кримінально-процесуальний кодекс України (далі – КПК України) взагалі не містить норм, які регулюють процедуру прийняття рішення про екстрадицію та не вказує на можливість (неможливість) його оскарження.

Проте у науковій літературі вказується на можливість оскарження видачі. Так, Т.С. Гавриш зазначає, що окреме процесуальне рішення про задоволення запиту про видачу на даний час не складається, що суттєво ускладнює можливість оскарження видачі. Однак така можливість все ж таки існує й в умовах чинного законодавства, а саме на підставі Конституції України та Цивільно-процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)¹. На нашу думку, із цією точкою зору можливо погодитися лише частково.

У юридичній літературі вже зазначалось, що діяльність зі здійснення екстрадиції є кримінально-процесуальною діяльністю. Зокрема, В.М. Волженкіна відзначає, що змістом видачі, як процесуальної діяльності є сукупність загальних і спеціально створених кримінально-процесуальних процедур. Навіть якщо визнати видачу інститутом кримінального права, то її реалізація й у цьому випадку вимагає проведення процесуальних дій і регламентації взаємодії з іншими країнами, що відноситься тільки до кримінального процесу². Схожої точки зору дотримується Р.М. Валеев. На його думку, ”питання видачі злочинців варто віднести до області процесуального права”³.

На наш погляд, практичне здійснення видачі й пов’язані з екстрадицією взаємовідносини компетентних органів і посадових осіб взаємодіючих держав повинні регламентуватися виключно кримінально-процесуальним законодавством. Питання, пов’язані з видачею певної особи, не можуть вирішуватися в рамках інших, не кримінально-процесуальних процедур. Тому видача, як складний,

¹ Гавриш Т.С. Проблеми допустимості доказів, отриманих в ході міжнародної правової допомоги в кримінальних справах: Автореф. дис....к.ю.н. – Харків, 2004. – с. 16.

² Волженкіна В.М. Выдача в российском уголовном процессе. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. – с. 183.

³ Валеев Р.М. Выдача преступников в современном международном праве (Некоторые вопросы теории и практики). – Казань, 1976. – с. 91.

насичений нормами процесуального права й правилами процедурного характеру інститут все-таки перебуває в сфері дії кримінально-процесуального права⁴.

Слід погодитися із В.Т. Малярєнко та П.П. Пилипчуком, що кримінально-процесуальна діяльність – специфічна діяльність компетентних органів по розслідуванню і судовому розгляду справ. У силу цієї специфіки закон детально регламентував усі процедури розслідування та судового розгляду справи, які, з одного боку, є самою суттю кримінального процесу, а, з другого – гарантією захисту прав осіб, котрі потрапили у сферу кримінального судочинства. Відступ від цих процедур, навіть на користь одних учасників процесу, неминуче потягне порушення прав інших його учасників. Саме тому оскарження всіх рішень, процесуальних дій (бездіяльності) органів дізнання, слідчого, прокурора у конкретній справі повинно здійснюватися виключно в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством⁵. Тому, на нашу думку, виключається розгляд скарг на рішення про видачу особи або на дії з підготовки видачі особи в порядку судово-адміністративного судочинства (яке замінило цивільне судочинство в порядку глави 31-А ЦПК України) та в порядку цивільного судочинства. Як вірно зазначає Ю.В. Білоусов, “справедливо не визначено можливості розгляду у порядку цивільного судочинства справ, які виникають з кримінальних та кримінально-процесуальних відносин, оскільки вони не підвідомчі і не повинні бути підвідомчі цивільному суду. Такі справи мають розглядатися виключно у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством. І, навіть, якщо кримінально-процесуальними нормами не передбачено можливості судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів дізнання, досудового слідства чи прокуратури до суду, та на реалізацію згаданого положення ст. 124 Конституції України слід використовувати положення Конституції як норми прямої дії, при цьому використовувати для розгляду і вирішення такої справи слід не норми глави 31-А ЦПК 1963 р. ..., а відповідний процесуальний порядок, визначений кримінально-процесуальним законом. І, якщо, не передбачено конкретного порядку судового

⁴ Смирнов М.И. Понятие и правовая природа выдачи (экстрадиции) // Прокурорская и следственная практика. – 2006. - № 3-4. – С. 99-115.

⁵ Малярєнко В., Пилипчук П. Межі судового контролю за додержанням прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи // Право України. – 2001. - № 4. – с. 43.

оскарження актів кримінальної юрисдикції, то застосовувати аналогію закону, але закону кримінально-процесуального”⁶.

Недивлячись на те, що КПК України не встановлює порядку розгляду скарг на рішення про видачу особи або на дії з підготовки видачі особи, вони мають оскаржуватися у кримінально-процесуальному порядку.

Пленум Верховного Суду України у своїй постанові № 16 “Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов’язаних з їх екстрадицією” від 08.10.2004 р. у п. 2 звернув увагу судів на те, що чинним законодавством судам не надано повноважень щодо самостійного вирішення питання про надання дозволу на видачу осіб і що відповідно до ст. 22 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 1957 р. та аналогічних положень інших міжнародних договорів України процедура щодо їх видачі регулюється виключно законодавством сторони, до якої звертаються із запитом, суди не вправі вирішувати такі питання⁷. Водночас у п. 6 зазначеної постанови вказано на те, що відповідно до ч. 3 ст. 29 Конституції України суди повинні приймати до свого провадження та розглядати по суті скарги осіб, затриманих на підставі запиту іншої держави про екстрадицію, на незаконність затримання, а також скарги їхніх захисників і законних представників. Питання щодо можливості оскарження рішення про видачу особи або дій з підготовки видачі особи цією постановою не роз’яснено.

Колегією суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду м. Києва 10.11.2005 р. розглянути матеріали скарги за апеляцією заступника Генерального прокурора України на постанову Печорського районного суду м. Києва від 02.09.2005 р., якою Печорський суд задовольнив скаргу захисників К.О.Л., визнав дії Генеральної прокуратури України про видачу К.О.Л. неправомірними, такими, які порушують міжнародно-правові норми, що регулюють видачу правопорушників, і заборонив з 02.09.2005 р. Генеральній прокуратурі України та

⁶ Білоусов Ю.В. Судова юрисдикція у справах, що впливають із оскарження дій та рішень органів дзнання та досудового слідства // Вісник Хмельницького університету управління та права. – 2005 - № 1-2. – с. 99-100.

⁷ Постанова Пленуму Верховного Суду України № 16 від 08.10.2004 р. “Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов’язаних з їх екстрадицією” // Вісник Верховного Суду України. – 2004. - № 11. – с. 13-15.

Генеральному прокурору України видавати К.О.Л. в порядку екстрадиції Республіці Білорусь. Скасовуючи постанову суду першої інстанції і відмовляючи у задоволенні скарги захисників К.О.Л., колегія суддів вказала на те, що Генеральний прокурор України не приймав будь-якого процесуального рішення про видачу К.О.Л. іноземній державі, а лише дав вказівку про виконання певної роботи з його видачі. Крім того, колегія суддів звернула увагу на те, що постановляючи рішення про визнання незаконними дії Генеральної прокуратури України та *заборону видачі* (курсив наш. – М.С., І.Г.) К.О.Л. в порядку екстрадиції правоохоронним органам республіки Білорусь, суд вийшов за межі своїх повноважень, оскільки питання видачі правопорушників у порядку екстрадиції перебувають у винятковій компетенції Генеральної прокуратури України⁸. Таким чином, при розгляді цієї справи і суд першої інстанції, і колегія суддів Апеляційного суду визнали, що вони мають повноваження щодо розгляду скарг на рішення про екстрадицію, недивлячись на те, що у діючому національному законодавстві такої можливості для особи, щодо якої приймається це рішення, не передбачено.

Необхідність передбачення національної процедури оскарження рішення про видачу особи вимагає і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., ст. 13 якого передбачає, що “іноземець, що законно перебуває на території будь-якої держави-учасниці цього Пакту, може бути висланий тільки на виконання рішення, винесеного відповідно до закону, і, якщо імперативні міркування державної безпеки не вимагають іншого, має право на подання доводів проти свого вислання, на перегляд своєї справи компетентною властю чи особою або особами, спеціально призначеними компетентною властю, і на те, щоб бути представленим для цієї мети перед цією властю, особою чи особами”⁹.

Водночас, на нашу думку, таке оскарження є можливим на підставі ст. 55 Конституції України. Це можна пояснити тим, що КПК України взагалі не передбачає можливості оскарження рішення про видачу особи або дій з підготовки видачі особи, але це суперечить ст. 55 Конституції України, відповідно до якої

⁸ Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду міста Києва від 10.11.2005 р. // Адвокат. – 2006. - № 6. – с. 61-63.

⁹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р.: Прийнято 16.12.1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН.

кожному гарантується право на оскарження у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади. Відповідно до ч. 3 ст. 8 Конституції України, норми Конституції України є нормами прямої дії. Конституційні права та свободи людини не можуть бути обмежені. Неможливість такого оскарження унеможливорює доступ особи до правосуддя, що є неприйнятним у демократичному суспільстві і суперечить ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. Таким чином, суд на підставі норм Конституції України та п. 2 Постанови Пленуму Верховного суду України “Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя”¹⁰ зобов’язаний прийняти та розглянути таку скаргу. Однак він повинен прийняти та розглянути скаргу у порядку, передбаченому КПК України, тобто тільки у кримінально-процесуальному порядку, використовуючи аналогію кримінально-процесуального закону. Норми Конституції України у такому випадку застосовуються лише тому, що КПК України взагалі не передбачає можливість оскарження рішення про видачу особи або на дії з підготовки видачі особи.

КПК РФ у ст. 463 передбачено оскарження рішення про видачу особи та судова перевірка його законності та обґрунтованості¹¹. Рішення Генерального прокурора Російської Федерації або його заступника про видачу може бути оскаржене до верховного суду республіки, крайового або обласного суду, суду міста федерального значення, суду автономної області або суду автономного округу за місцем знаходження особи, відносно якої прийнято це рішення, або її захисником протягом 10 діб з моменту отримання повідомлення. При цьому, як вказується у коментарях до цієї статті, підставами скарги можуть являтися різні обставини, які стосуються як обґрунтованості винесеного рішення, так і суті запиту¹². Прокурор протягом 10 діб направляє до суду матеріали, які підтверджують законність та обґрунтованість рішення про видачу особи. Перевірка законності та обґрунтованості рішення про видачу особи здійснюється протягом одного місяця з дня отримання скарги судом, який складається з трьох суддів, у відкритому судовому засіданні за

¹⁰ Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996 р. “Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: 1973-2005 р. – Х.: “Одісей”, 2006.

¹¹ Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. – М.: Омега Л, 2006.

¹² Комментарий к Уголовно-процесуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под общ. ред. В.И. Радченко, В.П. Кашепова, А.С. Михлина. – М.: Юстицинформ, 2004. – с. 1033.

участі прокурора, особи, відносно якої прийнято рішення про видачу, та її захисника, якщо він бере участь у кримінальній справі. На початку засідання головуючий оголошує, яка скарга підлягає розгляду, роз'яснює присутнім їх права, обов'язки та відповідальність. Потім заявник та (або) його захисник обґрунтовують скаргу, після чого слово надається прокурору. В ході судового розгляду суд не обговорює питання винуватості особи, яка подала скаргу, обмежуючись перевіркою відповідності рішення про видачу цієї особи законодавству та міжнародним договорам Російської Федерації. В результаті перевірки суд виносить одну з наступних ухвал: 1) про визнання рішення про видачу особи незаконним чи необґрунтованим та про його скасування; 2) про залишення скарги без задоволення. У разі скасування рішення про видачу особи суд скасовує і запобіжний захід, обраний відносно особи, яка подала скаргу. Таким чином, КПК РФ обмежено предмет дослідження у судовому засіданні: суд не обговорює питання винуватості особи, яка подала скаргу, обмежуючись перевіркою відповідності рішення про видачу цієї особи законодавству та міжнародним договорам Російської Федерації. У літературі до цього додається також перевірка правильності оформлення необхідних для прийняття рішення про видачу особи документів¹³. Як зазначає В.Ш. Табалдієва, для вирішення принесеної скарги необхідно встановити наступні обставини. По-перше, чи не є особа, відносно якої винесено рішення про видачу, громадянином Російської Федерації. По-друге, чи є по російському кримінальному закону злочином діяння, яке стало підставою для запиту про видачу¹⁴.

У проекті КПК України № 1233 сприйнято судовий порядок вирішення питання про прийняття рішення щодо екстрадиції. Відповідно до ст. 670 проекту КПК України, розгляд справи про видачу особи іноземній державі провадиться відповідним апеляційним судом у складі трьох суддів за участю прокурора, особи, стосовно якої вирішується питання про видачу його захисника, законного представника. Участь захисника у розгляді справи про видачу особи компетентному органу іноземної держави є обов'язковою.

¹³ Коментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под ред. А.Я. Сухарева. – М.: Норма, 2002 – с. 806.

¹⁴ Табалдиева В.Ш. Статус суда, осуществляющего контроль за законностью и обоснованностью оказания международной правовой помощи по уголовным делам // Журнал российского права. – 2004. - № 12. – с. 83-84.

На нашу думку, навіть до прийняття нового КПК, у якому законодавець визначить ту систему прийняття рішення про екстрадицію, яка буде застосовуватися у кримінальному процесі України, необхідно передбачити у діючому КПК та врегулювати процедуру оскарження рішення про екстрадицію, яке має бути викладене у постанові Генерального прокурора України (оскільки у випадках, коли вимога про видачу надійшла від держави-учасниці Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р., питання про виконання такої вимоги вирішується Генеральним прокурором України) або розпорядженні Міністерства юстиції України (оскільки якщо запит про видачу надійшов у відповідності з Європейською конвенцією про видачу правопорушників від 1957 р., то питання про виконання запиту вирішується Міністерством юстиції України). При цьому до предмету дослідження у судовому засіданні мають відноситися законність та обґрунтованість рішення Генерального прокурора України або Міністерства юстиції України про видачу особи. При цьому рішення Генерального прокурора України або Міністерства юстиції України буде законним, якщо відповідатиме нормам національного законодавства (у першу чергу Конституції України та КПК України) та міжнародним договорам, на обов'язковість якого для України надано згоду. Обґрунтованим рішення Генерального прокурора України або Міністерства юстиції України буде, якщо є необхідні підстави та процесуальний привід до видачі, дотримані умови видачі, відсутні імперативні обставини, що перешкоджають видачі. Тому, на нашу думку, статтю щодо оскарження видачі особи у КПК України можливо викласти у такій редакції:

Стаття 31¹. Оскарження постанови Генерального прокурора України або розпорядження Міністерства юстиції України про видачу особи.

1. Рішення Генерального прокурора України або Міністерства юстиції України про видачу особи може бути оскаржене до Апеляційного суду м. Києва особою, відносно якої прийнято рішення про видачу, або її захисником протягом 10 діб з моменту отримання повідомлення про прийняття рішення про видачу особи.

2. Генеральна прокуратура України або Міністерство юстиції України протягом 5 діб направляє до суду матеріали, які підтверджують законність та

обґрунтованість постанови про видачу особи. Ненадання Генеральною прокуратурою України або Міністерством юстиції України цих матеріалів не є перешкодою для розгляду скарги.

3. Скарга на рішення про видачу особи розглядається судом у складі голови апеляційного суду м. Києва або його заступника у закритому судовому засіданні протягом 15 діб з дня надходження скарги до суду.

4. Про час розгляду скарги повідомляється Генеральна прокуратура України або Міністерство юстиції України, особа, щодо якої прийнято рішення про видачу, її захисник.

5. У судовому засіданні головуєчий оголошує скаргу, роз'яснює особам, які з'явилися у судове засідання, їх права та обов'язки, заслуховує пояснення скаржника, його захисника, Генерального прокурора України або прокурора, який уповноважений ним на участь у судовому розгляді з розгляду скарги на рішення про видачу особи, представника Міністерства юстиції України.

6. У судовому засіданні перевіряється законність та обґрунтованість рішення Генерального прокурора України або Міністерства юстиції України про видачу. При цьому суд не обговорює питання винуватості особи, відносно якої прийнято рішення про видачу. Суд не може вирішувати питання про надання або відмову у наданні згоди на видачу особи. Суб'єктом доказування законності та обґрунтованості рішення про видачу особи є Генеральний прокурор України або прокурор, який уповноважений ним на участь у судовому розгляді з розгляду скарги, представник Міністерства юстиції України.

7. В результаті перевірки суд виносить постанову, якою: 1) визнає рішення про видачу особи незаконним та (чи) необґрунтованим та скасовує його; 2) залишає скаргу без задоволення.

8. У разі скасування рішення про видачу особи суд скасовує і запобіжний захід, обраний відносно особи, щодо якої було прийнято рішення про видачу.